

ІВАН ЛЕВИЦЬКИЙ-НЕЧУЙ.
(Спроба психоаналізи творчости).

Валеріян Підмогильний

Електронний передрук статті, що появилася в журналі *Життя й революція* в числі за вересень 1927 року на сторінках 295–303.

Це електронне видання підготував Максим Тарнавський.

Електронне видання видавництва МОСТИ

www.mosty.homepage.com

Торонто — Філадельфія

2000

ІВАН ЛЕВИЦЬКИЙ-НЕЧУЙ.
(Спроба психоаналізи творчости).
ВАЛЕРІЯН ПІДМОГИЛЬНИЙ.

Психоаналіза творчости письменника в наших умовах праця ще дуже невдячна. Психоаналітичне знання у нас ще так мало поширене, що навряд чи можна сподіватись на успіх такого заходу в читача.

Те, що ім'я Фрейда всі знають і здебільшого лають, ніяким способом не свідчить за обізнаність із самою наукою його. Навіть ті, що часом виступають з оцінкою психоаналізи на сторінках преси, часто-густо виявляють таке глибоке нерозуміння її, що його можна пояснити тільки незнанням речі або безоглядною упередженістю до неї, якщо, частіше, не поєднанням обох цих випробуваних у критиці засобів. І коли незнання не можна ніколи виправдати, то упередження проти психоаналізи так глибоко сягає в людську психіку, що його, до певної міри, можна назвати природнім. Бо психоаналіза єсть „аналіза глибин”, болюче викриття всього схованого в темряві джерел людського єства. І те, що вона появляє перед очі, здається, на перший погляд, таким гидким, страшним і негідним людини, що перша реакція на її твердження рідко коли не буває гостро негативна.

Але й це не було-б чимсь небезпечним, коли-б за ним ішло поглиблення знання й наслідком цього погодження з неминучим. Та, на жаль, „людська натура так створена, що має нахил уважати за неправдиве те, що їй не подобається; тому й легко буває їй добрати аргументів, щоб підперти свою огиду”¹ — тоб-то людині властиво, крім мислетворного ставлення до речі, ще й витворювати забобони, що перед ними логічні міркування безнадійно пасують.

Психоаналіза в своїх дослідах неухильно додержує основного свого твердження: в

1. Dr. S. Freud. Introduction à la psychanalyse. Paris, 1924, p. 34.

психічному житті людини немає ні випадковостів, ні дрібниць. У своїй автобіографії¹ Левицький пише: „тоді був гарячий час у руській (російській) літературі: вийшов „Базаров” Тургенева.... Звичайно, твір Тургенева звався і зветься „Отцы и дети”, а **Базаров** — тільки один із його героїв. Левицький помилився, забув справжню назву твору. Чому? Чому саме Базаров, а не Кірсанов? Звичайно такого питання не ставлять — ну, забув чоловік випадково, це-ж трапляється всякому. Але-ж не забув Левицький назв десятка творів, які наводить на попередній сторінці! І в цій помилці, як побачимо далі, увесь Левицький, уся його творчість і доля.

Ак. С. Єфремов, аналізуючи життя і специфічні сторони творчості нашого письменника, робить висновок, що останні причини їх лежать у його вдачі. З цим не можна не погодитись, але можна цим не задовольнитись. Бо вдача людська сама з себе не єсть щось елементарне, а потребує як-найважливішого розшифрування. І якщо в плані дослідів ак. С. Єфремова вдача цілком поправко становить останню інстанцію з’ясування, то в плані психоаналітичному вона сама стає за перший об’єкт дослідження. Бо психоаналіза в галузі мистецтва, отже й літератури, якраз і має на увазі викрити ті **несвідомі** джерела, що живлять артиста й дають йому перший імпульс до творчості, визначити походження його хисту, установити, яке **несвідоме** своє бажання, яку свою **несвідому** фантазію здійснює артист в образах художнього твору².

І коли ми спинились на Левицькому, то, з одного боку, тому, що він тепер уже мертвий (аналізувати живого — небезпечна й жорстока річ!), а з другого, цей письменник для психоаналітичного досліджу аж надто яскравий, хоч і який далекий у творах і житті своєму від тієї вульгарної сексуальності, що до неї, як думає багато-хто, психоаналіза

1. Ак. С. Єфремов. *Іван Левицький-Нечуй*. „Слово”, 1925, додаток. На цю автобіографію письменника і на вельми цінну працю ак. С. Єфремова ми будемо раз-у-раз далі посилатись, зазначаючи тільки сторінки.

2. Розміри цієї статті дають змогу проаналізувати тільки вдачу письменника і **загальні**, звязані з його творчістю, питання. Ні самих його творів, ні специфічного переломлення авторових комплексів у них висвітлити не можемо.

злочинно намагається все звести¹.

Психоаналітичні досліді потребують не тільки вивчення творів письменника, але і його біографії в широкому розумінні цього слова. Конче треба знати не саму „офіційну” частину його життя, а і його інтимний побут, різні деталі та дрібнички його вдачі. Цей матеріал про Левицького розроблений надзвичайно кепсько. Крім названої вже книжки ак. С. Єфремова, де, крім автобіографії Левицького, наведено ще кілька листів його до П. Стебницького, ми не маємо друкованих ні листів його, ні його споминів, ні споминів про нього. Деякі подробиці ми почерпнули з тих матеріалів, що готує до друку Ю. Меженко в одному з томів збірки творів Левицького (ДВУ) і за ласкавий дозвіл використати їх перед друком складаємо Ю. Меженкові глибоку подяку. А проте, один з найважливіших періодів життя письменника — Кишинівський, — що безперечно мав величезний вплив на його творчість, деякі дрібніші інциденти й значущі дати так і лишились для нас темними. На щастя, сама автобіографія Левицького, характеристика його у ак. С. Єфремова і решта наших відомостей про нього дають цілком достатній для психоаналізи матеріал, і наслідки її всі дальші відомості про письменника можуть тільки поглибити та в'яскравити.

Цілком слушно зауважує ак. С. Єфремов, що „біограф такої людини, як Левицький, повинен одкинути від себе спокусу глянути на це немудре зверху життя просто; повинен сам завдати собі труднації розгадати того **внутрішнього сфінкса**, що безперечно під цим супокоем та поміркованістю лагідного дідуся крився” (ст. 10; **підкреслення наше. В. П.**) Цей „сфінкс”, як побачимо, саме й був того порядку, що з ним мав справи цар Едіп.

Як лікар насамперед кладе руку на пульс, так ми скеровуємо всю свою увагу на

1. Передусім, звісно, не все, по-друге, сексуальність психоаналізи це не сексуальність публічного дому, а по-третє, цікаві речі з цього приводу говорить Фройд: «я знаю, що моє підкреслення ролі сексуальности ... стало відоме в широких колах суспільства. Але я знаю також, що обмеження й точніші визначення мало-що допомагають у широкої публіки. Загал збсрігає в пам'яті тільки небагато-що і з наукового положення запоминає саме початкове ядро, утворює собі з нього легко зятяблювану крайність”. 3. Фройд, *Методика и техника психоанализа*. ГИЗ, 1923, ст. 27.

Едіп-комплекс письменника¹. В ньому — і тільки в ньому ми повинні шукати тих імпульсів, що зумовили як саму його творчість (сублімація витисненого *libido*), так і її напрямок. А Едіп-комплекс у Левицького напрочуд виразно виявлений. Батько виступав в автобіографії письменника чужою, далекою істотою: „він ... було зачиниться в своєму кабінеті, лежить та все читає книжки та газети або пише проповіді. Малими ми **не сміли** заходити в його кабінет і бачилися а ним тільки за обідом та вечерею”...²

Непереможне бажання дитини бути таким, як батько, поклало не-збиті сліди на все дальше життя Левицького. „Жив Левицький анахоретом”, пише ак. С. Єфремов, тоб-то так само замкнено, як і батько. Так само, як батько проповіді, писав і Левицький, „зачинившись у кабінеті”, свої повісті. І навіть журнали читав, хоч по суті ними ніколи не цікавився, бо систематично „спізнювався з „Вістником Європы” на цілий рік. З дитячого копіювання батька випливають також і деякі чудноти вдачі письменника, що їх ми далі розглянемо детально в іншому звязку.

Другий полюс дитячого ставлення до батька в інцесті — ворожість — стає перед нами аж надто яскраво: ... „через це батько якось **одіпхнув** нас од себе, і ми вже й великими держались од нього осторонь і не горнулись до нього так, **як до матери**”. Це відчуження було таке наявне, що сам батько, за Левицьким, часто казав: „що це таке, що до мене якось не горнуться діти? Я їх і люблю, я у всьому їм настаю, а вони неначе

1. Розуміння Едіп-комплексу належить до найважливіших тверджень психоаналізу. Дитина в своєму розвитку неминуче переживає долю царя Едіпа, (по йому сим фатум судив забити свого батька й одружитися а матір'ю. Хлопець „виявляв дві психологічно різні прихильності: прихильність до матери, як до суто сексуального об'єкту, та ідентифікацію з батьком, що в очах дитини став зразком до наслідування. Обидва ці почуття існують якийсь час поруч, не впливаючи одне на одне й одне одного не турбуючи. Але в міру, як психічне життя прагне до уніфікації, почуття ці зближуються, стикаються, кінець-кінцем, із цього збігу виникав нормальний Едіп-комплекс. Хлопець постерігав, що батько стоїть йому на дорозі до матери, тоді його ідентифікація з батьком набуває ворожого відтінку й вливається, зрештою, з бажанням заступити батька, навіть коло матери”. Dr. Freud. *Psychologie collective et analyse du moi*. Paris, 1924. p. 57 — 58. Прекрасний зразок Едіп-комплексу з перенесенням на сестру й дальшим розвитком гомосексуальности дав Panait Istrati в повісті „Кура-Кураліна” (в рос. переклад).

2. **Підкреслення** в автобіографії письменника скрізь наші. В. П.

одвертаються од мене”....

Коли Левицький не може стриматися, щоб не відзначити фізичної хиби в батька — „мій батько був дуже заїкуватий і з трудом міг говорити” ... — то для матери йому просто не вистачає позитивних фарб: „мати моя була висока на зріст, весела, проворна, говорюча та співуча”.... Пристрасна любов до неї брентить у всьому присвяченому їй уступі. І в кінці його, без ніякого звязку з попередніми рядками, Левицький підкреслює: „я був найстарший з усіх дітей, і мати мене **дуже любила**”.

Любов до матери зосереджує на собі все чуття дитини. Потрапивши на сьомому році життя в науку до матиного брата в Богуслав, він тужить за матір'ю з усім палом закоханого: „мене брала страшенна нудьга за домом, **за матір'ю**. Було надвечір дядько Євтроп з другим дядьком Дорофеем співають українські пісні.... Вони співають та жалю мені завдають, (а) я в кімнаті було **цілий вечір плачу за матір'ю**”....

І в світлі міцного Едіп-комплексу письменника нам стають ясні чудноти самої його автобіографії. В ній бо він часто спиняється на епізодах і постатях, що, на перший погляд, здаються занадто епізодичними. Але нічого иена випадкового! Ретельно й любовно присвячує, напр., Левицький довгий уступ вдові Гапці Шульжисі, що доглядала школярів в чомусь ніби бурса при богуславському монастирі. „Вони (Гапка Шульжиха та її небога. В. П.) варили й пекли для нас, обпирали нас, доглядали дуже совісно, що-суботи мили нам усім голови, видавали сорочки, і все це робили **без усякої плати** од монастиря і од наших батьків”. Ми не маємо жадних інших відомостів про чесноти Гапки Шульжихи, крім цих дитячих спогадів; минаємо й те, що Гапка була з тих молодниць, які служать „за спасення душі” і живуть у монастирі, „не зважаючи на те, що монастир був чернечий, а не панянський” — нам найголовніше, що дитячий інцест Левицького ступає вже на шлях розв'язання, знайшовши замість матери об'єкт, на який переносить своє libido, по-дитячому, за зовнішньою подібністю: мати доглядала, обпирала й чесала — і Гапка це саме **некорисливо** робить¹. Та й сам Левицький далі пише: „вони доглядали нас, як може

1. „Несвідомо ототожнює матір, виховательку, годувальницю й добру помічницю”.... (Найфельд).

доглядати **одна мати**”. Згадка про Гапку Шульжиху, випадкову постать його дитинства, виразно свідчить, що Едіп-комплекс письменника простував шляхами „нормальної” людини, але ... коли-б далі так по нормальному йшлося, то не вийшов-би з Левицького письменник.

Так само зрозуміла стає і друга постать, уже чоловіча, що про неї Левицький теж зберіг дитячий спогад — це такий собі „странник” Савелій, один з безлічи юродивих, що блукають з монастиря до монастиря. Характерно, що цей Савелій „був з того самого села, що (й) наша хазяйка”, тоб-то Шульжиха. Не важко зрозуміти, що цей Савелій у дитячій фантазії малого Левицького, яка ототожнює речі за дуже поверховними принципами подібності й контрасту¹, заступив, поруч Шульжихи-матери, місце батька. „У його була чорна хвороба” — батько-ж був недорідка (подібність); „він усе жартував, усе приказував та говорив віршами” — батько-ж **ніколи** не жартував, навіть говорити майже не міг (контраст); „він думав, що в ньому сидить злий дух” — такого „дівола” садовить уява дитини і в батька, в це живе вособлення всякої можливої могутності (батькові з „Кайдашевої сем’ї” теж привиджуються чортенята).

І стався такий випадок: вночі прокидається дитина з переляку — „чую — щось важке впало з лежанки в кухні, — то впав Савелій. Він страшно хріп та стогнав: з ним сталась чорна хвороба. **Я з переляку трохи не зімлів**”. Злочин царя Бдіпа, такий бажаний, осередок усіх несвідомих дитячих прагнень, доходить свого здійснення. Батько впав, батько вмирає. Вся свідомість дитини мобілізується, щоб витиснути, затамувати задоволену від здійснення свого найпалкішого бажання несвідомість, і наслідком цього активного конфлікту — переляк і майже знепритомнення. Це відомий шлях усіх невроз страху. І коли в перенесенні дитячого libido нашого письменника з матери на доглядальницю ми вбачаємо певну ознаку того, що з Левицького могла бути звичайна собі „нормальна” людина, то в цьому перелякові від конання уявного батька маємо

1. У психоаналізі більше, ніж де, доводиться числитися з тим, що крайності збігаються. Це — основне правило первісного, отже й дитячого, мислення.

небезпечний прояв можливої неврози. Але сталась подія, що штовхнула його на третій шлях, що ним він ішов незмінно до кінця: на тринадцятому році його життя померла мати.

Нам невідомі достотно причини її смерти, і ми не можемо судити, чи дійсну правду, чи тільки уявну переказав Левицький: „Вона мала дві пари близнят ... **це підірвало її міцне здоров'я**, вона почала після того слабувати і швидко вмерла”, — з нас досить того, що сам письменник так думав. Мати померла через дітей, причина дітей — батько. Батько, отже, вбив матір!

У цьому загостренні Едіп-комплексу сходяться всі ниточки розуміння і самого Левицького, і його творів. Libido дитини спиняється на своєму першому об'єкті, на першій коханій, що нагло й трагічно загинула. Ніколи за все довге життя письменника його libido вже не повернеться на іншу жінку — воно „защикнуте”, непереможно фіксоване. Кохання, те звичайне людське брудно-прекрасне почуття — заборонено йому довіку: тільки перше незаймане чуття й непорушна вірність домовині матери живитимуть через усі роки його дух. Вияв цього могутнього сконденсованого чуття і єсть його творчість.

Але таке яке воно єсть — кровомісне в своїй основі — це чуття лишилося-б у витиснених глибинах несвідомого. Щоб дістати апробацію свідомости, воно мусіло прибрати іншого змісту. І реальну матір у Левицького, як і в багатьох інших творців, заступає **мати-природа**.

„Особливо любить Левицький спинятися на картинах та з'явищах природи”, ... пише ак. С. Єфремов (ст. 135). Додамо: описи природи — це найкраще з того, що вмів Левицький. Адже-ж героїв своїх він ніколи не описував так уважно, так любовно, як саме матір-природу. Не то твори свої, навіть автобіографію він починає з опису! Бо змальовуючи природу, він промовляв до згубленої коханої нені, перебираючи лист на дереві, він милується її косами, співи пташині — це вона співуча, дугасте небо — її живодайне лоно. Любов бренть у його описах, одна, перша й остання любов. На тьмяному тлі його повістей описи зринають блискучими цятками, бо й справді „де припливає libido — там стає світло й тепло, де зникає воно — заходить ніч” (Віттельс).

До творчості Левицький звернувся після видимого вагання. Ще за академічних років у нього з'явилась „думка писати оповідання українським язиком для „Основи”, але, **на жаль**, „Основа”, як на те, „перестала видаватись”. Справді почав він писати, будучи за вчителя в Полтаві, але потай, боючись, мовляв, службових ускладнень. Зрештою, 1868 року з'явилися друком його перші твори під псевдонімом Нечуя. Певна річ, за цим „припиненням” „Основи” і за „страхом начальницьким” стоїть не хто інший, як батько, вічна свідомість „гріха” перед ним у інцестуозно-зв'язаного. Навряд чи становище українського письменника-службовця багато покращало 1874 року, коли Левицький почав підписувати свої твори власним ім'ям! Ми не знаємо, коли помер батько Левицького, але цілком певні, що 1874 року було вже по ньому, бо за псевдонім ховався Левицький передусім від батька. Про його писання „навіть не знали ті товариші, що жили зо мною на одній квартирі, не знав батько, хоч ще до його смерті вже були надруковані в „Правді” (не на „Основи”-ж справді світ клином зійшовся! *В. П.*) перші мої повісті”. Ми ще повірили-б Левнцькому, коли-б він таївся тільки від товаришів, але критися від батька, якого він сам малює людиною з міцними й виразними українськими симпатіями — це вже річ зовсім непевна!

І самий псевдонім той „Нечуй”, тоб-то: не чуй — аж надто показовий. З цього псевдоніму, викликаного страхом перед батьком, пішов луною шиплячий звук (ш-ш-ш!) і в другому його псевдонімі (Бащтовий), і в назвах його найголовніших творів — „Микола Джеря”, „Бурлачка”, „Кайдащева сім'я”, „Причепа”, „Живцем поховані”, „Пропащі”.

Перш, ніж висвітлити деякі важливі загальні питання що-до творчості й поглядів Левицького, спимімося на особливостях самої його вдачі.

Вгорі ми вже зазначали, що певна частина їх виникла наслідком дитячої ідентифікації письменника з батьком ¹. Ці риси скопійованого батька були підсилені й до них нові були

1. Кожен батько для кожної дитини єсть ідеал („ідеал — Я”). І коли через інцестуозну ворожість цей ідеал **зовні** руйнується, то внутрішньо він ідеалом лишається, перетворюючись у сумління та правила поведінки.

додані від тієї особливості нашого письменника, яка в психоаналізі має назву аналеротизму¹. Акуратність, ощадність та упертість суть питомі, всім аналеротикам притаманні — риси. І якраз ці риси властиві цілком і Левицькому. Характеризуючи життя і вдачу його, ак. С. Єфремов пише: „жив Левицький анахоретом у пам'ятному будиночку Сегета, ... жив там цілі десятиліття, займаючи дві невеличкі світлички у флігелі.... Усе в тій господі було якесь **чистеньке**, мініятюрне, починаючи від самого господаря, раз-у-раз **акуратно** вбраного, **методичного** і в розмовах, і в учинках, навиклого на якесь розмірене, майже **машинове** життя.... В **наперед визначені** годним Левицький сідає за свій стіл до писання, **регулярно** даючи кожного року по одній більшій повісті й кілька дрібніших оповідань. Так само у **визначені** години він читає і читає усе ті-ж самі видання, напр. „Вєстникъ Европы”, **регулярно** опізнюючись на рік. У **визначені** години й завжди в **тих самих** місцях ... ви могли його зустрінути на прохідці з **неминучим**, хоча-б і не вимагала того погода, **парасолем** у руці, — і цю прохідку він робив тільки як „моціон”, без якоїсь практичної мети” ... (ст. 41, **підкреслення** наші, *В. П.*).

Відомий-же факт, що Левицький і з свого ювілею пішов о 10 год., щоб не порушити своєї звички об цій годині лягати спати, так що святкування кінчалось уже без ювілянта! Та й після ювілею він бурчить на ті турботи, що завдало йому це свято. Точно перерахувавши всі приносини, що він дістав, Левицький пише в листі до Стебницького: „трохи це все мені надокучає. Воно то й честь велика, але клопоту доволі”.... Таким самим виступає перед нами Левицький і в спогадах його внуки²: „що-до звичок, то дід був людини **дуже акуратна, жив по годинах**”.

Третій неодмінний член аналеротичної тріяди — упертість — має в Левицького блискучий вияв у його запеклому обстоюванні наперекір всьому і всім своєї власної

1. Аналеротизм — один із найяскравіших проявів інфантильної (дитячої) сексуальності, що полишав глибокі сліди на вдачі людини за певних конституціональних передумов. Докладно про це див.: S. Freud, E. Jones, Hattinberg, Sadger. Психоанализ и учение о характерах. ГИЗ, 1923.

2. Відомості беру з листа Великохатька до Ю. Меженка.

ортографії. Але як ця упертість у нього переходить належні їй межі, набираючи ознак настирливої ідеї, то ми розглянемо її докладніше в іншому звязку.

До цієї загальної характеристики Левицького, як яскравого аналеротичного типу, додамо кілька дрібніших, але показових рисочок. „Листів писав мало та й неохоче”, повідомляє ак. С. Єфремов (ст. 9). „Найяскравіший і найхарактерніший приклад (прояву аналеротиаму. *В. П.*) дає нам ... писання листів.... Люди, описаного вгорі типу, почувають у собі що-до цього надзвичайно міцну затримку, і вона ще більшає, коли є бажання взятися за певний лист” (Jones). „Був дуже скупий — економив гроші”, повідомляє нас онука. Скупість на гроші є не тільки дальший розвиток ощадности, але й становить цікаву сублимацію дитячого інтересу до своїх екскериментів¹. Одна з найхарактерніших рис аналеротика є дбання за функції свого шлунку, і отой згадуваний угорі „моціон без якоїсь практичної мети” має з цим великий звязок. Своєчасність заживання їжі теж сюди стосується. „Коли-б ви зайшла до нього між 4 та 5-ою годинами”, пише ак. С. Єфремов „ви мусіли-б подождати господаря, бо він конче тоді обідав” ... (ст. 42). Ця дбайливість за шлунок доходила в Левицького справді комічних форм. 1912 року М. Коцюбинський лежав у Києві хворий в університетській клініці, і Левицький пише до нього в листі²: „їздив я до Вас, мене не пустили до 3 години. А в нас а 3-ої вже обідають” ... — і вернувся наш Левицький додому, так з Коцюбинським і не бачившись! І, зрештою, щоб запобігти можливим чи дійсним закрепам, дід „вечером їй своє улюблене кисле молоко або ряжанку”, зазначає онука³.

Переходом від аналеротичних рис у вдачі Левицького до тих його особливостей, що

1. Див. про різноманітну символіку екскериментів у S. Freud, E. Jones. „Психоанализ ... и учение о характерах”, ст. 36 — 39.

2. Цитуємо з копії, що в архіві Ю. Меженка.

3. У вдачі Левицького можна постерегти й сліди інших проявів інфантильної сексуальности: витиснений ексгібіціонізм (своїх нечисленних одвідувачів вія приймав „у чистенькому шляфроці, але конче в комірчиках і галстуці”, пише ак. С. Єфремов) та витиснену оралеротику („хмільного не вживав зовсім”, повідомляв онука).

становлять наслідок його міцної фіксації на матері й нахилів до ідентифікації з нею (гомосексуальні нахили) — буде його підвищена любов до квіток. Він їх ростив, поливав і доглядав, безжально ганяючи з грядок курчат¹. З того-ж таки листа Великохатька ми дізнаємось і про інші рисочки вдачі Левицького, що їх не можемо поставити на якийсь інший рахунок: „Ів. Сем. більше любив **балакати з бабами**, ніж з чоловіками, бо краще вмів заставити (їх) повести розмову в бажаному напрямі” — тоб-то з бабами йому легше було знайти спільну мову, і з цієї, суто-бабської, властивості його й народилися потім не тільки знамениті його „Баби”, але й багато інших жіночих постатів його творів.

Крім того Левицький „кожної неділі обов'язково ходив до церкви у вишитій сорочці”. Сам з себе Левицький не був якийсь там церковник, „Християнства” Шатобріяна не міг і до половини дочитати (Автобіографія), київські церкви, як він сам пише, просто суму на нього наганяли своєю темрявою та „закалубками”, — так зате-ж „мати моя була дуже богомільна; як часом через роботу не встигала до церкви на службу в великі празники, то плакала, постилась до плащаниці трохи не цілий день” а **за нею і я малим постив**”... (Автобіографія). „Цікавився **уборами** молоді, жінок, бабів, та дідів”, розповідає далі онука: „прийшовши з церкви, **залюбки** ділився з домашніми, **хто і як був одягнений**”... І наприкінці ще один штрих — „найменшим небожам любив розповідати казки”....

Звертаючись до деяких загальних питань, що повстають у зв'язку з творчістю Левицького², відзначимо передусім, що хист його не зазнав розвитку — „виступає він готовим, з усіма сильними й слабкими сторонами свого таланту” (ак. С. Єфремов). І коли ак. С. Єфремов пише: „**умовність** скувала в ньому бистрого й спостережливого чи — як він любив говорити — кмітливого обсерватора і спинала лет його творчості на **перших**

1. Це кілька разів підкреслює онука в згаданому листі Великохатька. Порівн.: „дитина знаходить у природі численні докази своєму поглядіві, що прекрасні речі можуть виростати із смердючих речовин, напр., квітки з угноєного ґрунту; в цьому корениться характерна для дівчат пристрасть до квіток”... (Jones).

2. Торкаємось тут з цих питань найголовніших і в загальному аспекті, полишаючи деталізацію та поглиблення для психоаналізу самих творів письменника.

(тоб-то дитячих. **Підкреслення** скрізь наші. *В. П.*) враженнях буття, поза які так і не пощастило йому вибратись” — то походження цієї „умовности” нам цілком ясне і ... неминуче! Цілком влучно також зауважує ак. С. Єфремов, що Левицький справляв вражіння наївної, але милої **дитини** наш письменник не тільки на старості, коли здитинюватись природньо, а й через усе життя своє був дитина, замкнена в межах дитячих фантазій та комплексів.

Не яка. инша причина лежить в основі й тієї риси творчости. Левицького, що її ак. Єфремов називає „локальністю” — „околиці Роси, типи надрослянського селянства, картини природи — оце найкраще, що він давав у своїх творах і що йому давалось.... Це справжній співець Роси.... Один куточок України заповонив йому всеньку істоту.... Бо це був той куточок, де витає дух його матери, це край, де жила та, що навчила його любити. І Левицький обожнявав Рось до дурниць. Він не тільки любив купатись у ній (мати в дитинстві водила!), але й „був упевнений, — переказує онука, — що вода в Росі — це ліки для його організму”. Навіть більше — на підставі інших відомостей Ю. Меженко розповідав нам, що Левицький міцно тримався думки, ніби вода в тій Росі ... йодиста!

Але найцікавіші все-таки літературні його погляди. Коли навіть за наших часів думку про непотрібність російської літератури для українців мало-хто одважить висловити, то минулого століття вона й зовсім здається диковиськом. А саме її Левицький обороняв, обґрунтовував і доводив. Він не вагаючись писав: „великоруська література для України має вартість тільки одкидну (негативну. *В. П.*), а не покладну (позитивну *В. П.*), а на такому коні — далеко не заїдеш при сучасних завданнях європейських літератур”¹. Звичайно, не обставини, не багатства української та убогство російської літератури, не якісь максималістські націонал-революційні погляди — революціонер, до речі, з Левицького був ніякий — могли зародити йому таку думку: вона жила в Левицького з того самого джерела, що і його творчість взагалі. Через виключну фіксацію його на матері ми маємо виключно суцільне перенесення його сублимованого libido на літературу,

1. Цитовано за ак. С. Єфремовим.

„Він жив тільки в літературі й літературою; всі інтереси його були тут і поза літературою не було в нього нічого, не було навіть особистого життя” (ак. С. Єфремов, ст. 60). Річ видима, для Левицького важила не література „взагалі”, а конкретна, писана мовою його коханої матери. „По-великоруськи мати зовсім не вмiла говорити”, каже Левицький, і ми надзвичайно вдячні йому за цю вказівку. Тим-то великоруське — це одкидне, а покладне — тільки українське!

І мова українська для нього зовсім не байдужа — він рiшуче за ту мову, якою говорила його мати, бо це-ж, звiсно, „найнароднiша” з можливих українських мов, найкраща і єдино-припустима. Лицарем без страху й догани виступив Левицький в оборону її, але ... несвідоме не рiзнить великого від малого!

Несвідоме знає тільки свій об'єкт. Воно — чiпке і, вхопившись якоїсь дрiбнички, обертає її в *idee fixe*. І коли в думці про непотребу російської літератури ми можемо вбачати хоч відвагу, то в його настирливому обстоюванні „власного” правопису щось инше бачити, як не симптом неврозу — навряд чи й можна.

Він обороняв той свій правопис тупо, обмежено й затято. Його листи повні напосiдливих доказiв, пiдозри й загрози. Пишучи хворому М. Коцюбинському з приводу виходу в світ збiрки „Сь потоку жыття”, Левицький недвозначно натякає, що він уже „був заарештував „Рибалку П. К.” виданого для народа й попсованого на галицький лад „Вiком” — і далі рiшуче заявляє: „якби не Ваше ймення стояло на книжцi ... просто попросив би видерти з книжки (своє оповiдання. *В. П.*) і знищить ...”, вимагав навіть приліпити до книжки „етикетку” і на ній зазначити, що все це помилки коректора, инакше він апелюватиме до публічної опiнii в газетах, загрожуючи цим пiдiрвати поширення книжки... „А мовчать я не буду, як не приліплять етикетки” — кiнчав він, і злоба вже брених у його рядках.

Йому привиджується змова наддiнпрянцiв з галичанами, з метою попсувати народню мову, він певен, що С. Єфремов спеціально їздив для цього в Галичину й „дав слово, не спитавши нікого”. То дарма, що це була „чистісiнька фантазiя”, як каже сам ак. С.

Єфремов, але Левицькому маряться підступи й шахрайства. „Це не Ви самі писали лист”, відповідає він П. Стебницькому, з яким провадив епістолярну полеміку в справах правопису. — „Я бачу по стилю. Початок і кінець Ваш. Решта — не ваша. Це лист або Лотоцького і його київського кружка, що мене бойкотує”¹.... Отак засліплений своїм власним завзяттям, він посилає двома мовами (французькою та російською) листа до уповноваженого Англійського Біблійного Товариства в Берліні, Морінгсона, застерігаючи його що-до цінности „галицької” говірки, якою те Товариство Кулішів і його переклад у Галичині видало.... І в останній волі людини, в своїй духівниці, спеціально для того писаній, він урочисто заповідав на віки-вічні друкувати свої твори своїм отим правописом, і — річ певна — коли-б його сила, заляв-би всіх теперішніх видавців, заарештував би всі свої теперішні видання, бо-ж мова українська в своєму розвитку, ввібравши в свій живий струмінь утвори письменника, відкинула всі претенційні домагання невротика.

Ми не маємо зараз змоги розглянути, як позначилось несвідоме письменника на його творах, які образи й постаті воно обрало, щоб хоч складними манівцями через свідомість здобути собі задоволення, але спинімось хвилинку на постаті його „Бурлачки”. Вона втопила свою дитину. „Не діждеш ти, щоб я годувала твого сина”, промовляє вона до батька і кидає дитину з кручі в річку — не важко догадатись, що ця річка — Рось. Це дітогубство минає матері зовсім безкарно і від письменника, і від людського закону. „Сміливість Нечуя-Левицького гідна всякого подиву й пошани”, пише з цього приводу А. Ніковський у вступній статті до „Бурлачки”, і далі висловлює здогад, що тут ми „маємо до діла з певною системою в світогляді письменника, підстави якої треба гіпотетично шукати у вдачі самого Левицького, безженного парубка, аскета, самотинна й відлюдника, що мабуть не зглибив усієї сили матернього почуття”.... Це справді гіпотетично!² Навпаки,

1. Цитовано за ак. С. Єфремовим.

2. Дивна річ! Поруч цієї виразно суперечної з психоаналізою гіпотези про ставлення Левицького до „гріха” своєї героїні, у А. Ніковського в тій самій передмові трапляються дуже „психоаналітичні” зауваження; зокрема, тлумачення розв’язки цієї повісти („я закохав самого Левицького в Василині й поженив їх під псевдонімом Михальчевських”, як каже він у передмові

якраз, „зглибив” Левицький оте матерне почуття, зглибив до останньої міри, і саме в „Бурлачці” виступає він **месником** своєї, від двох пар близнят померлої, матери.

Це він, „людина чесна, моральна й сумирна”, привів Василю до святої Роси, поставив її на скелю, це він її руками справив кару, він на уста їй двічі поклав прокляття: „не діждеш ти, щоб я годувала твою дитину” — і в цьому рефрені до помсти нам чути голос його несвідомого, що знає, наперекір усякій моралі, тільки один первісний закон: око за око, і зуб за зуб.

Життя й революція. 1927, 9: 295–303.

до „Двох москвовок”) — бренть, мовляв, цілим психоаналітичним прозрінням.